

УДК 378.095

КЛАСИФІКАЦІЯ ОСВІТНІХ ЛАНДШАФТІВ ЄВРОПИ

Сергій ТЕРЕПИЩИЙ

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціальної філософії
та філософії освіти Національний
педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

© Терепищій С., 2016

Ключові слова: освітній ландшафт, академічне різноманіття, багатовимірні класифікація, освітня система, академічна свобода.

У статті розглядається проблема класифікації європейського освітнього ландшафту крізь призму прагматичного значення різноманіття академічних інституцій у сучасному світі. Автор доводить тезу, за якою чітка, а головне – багатовимірні класифікація особливостей різних освітніх систем та суб'єктів в Європі та в Україні не лише не зашкодить їх ідентичності, а й підкреслить їх самобутність, що привабить як місцевого, так і іноземного абітурієнта.

Крім того, уведення таких структур відкриє нові горизонти для компаративного узгодження між різними освітніми інститутами, що своєю чергою підвищить пластичність та якість отриманих знань. Реалізація цієї мети стає можливою за умов дотримання специфічних принципів багатовимірної класифікації, яким у дослідженні надається окрема увага.

продовж багатьох століть Європа залишалася світовим взірцем культурного розвитку, колыскою світової науки та цивілізації. Увібравши в себе історичні вектори руху, що були задані античною епохою, «Старий світ» домінував на імперіалістських теренах Нового часу, розповсюдивши власні культурні наративи по всій Земній кулі. У кінці ХХ століття європейська цивілізація політично задекларувала своє єдине ціннісне коріння – заснування Європейського Союзу, що став фактичною конфедерацією провідних держав «Старого світу».

Новітня Європа – це вкрай складний організм, що поєднує у своїй структурі ряд спільних та відмінних державно-культурних суб'єктів. Не все так добре в політичній системі ЄС, однак її розпад є більш катастрофічним для соціального буття європейських народів, аніж проблематичне співіснування. За час спільно відкритих кордонів країни Європейського Союзу зблизились не лише політико-економічно, але й культурно. Про що свідчить гео-

метричний ріст трансдержавних проєктів у різних сферах інтелектуального, духовного та розважального життя Європи.

У політико-адміністративних реформах можна неодноразово почути надгеографічне використання географічних термінів. Поняттями «Європа» та «європейський» можна охопити не тільки країни, які фізично існують у межах цієї частини світу, а й є цивілізаційно близькими до європейських цінностей. Саме тому концептуальний вимір буття Європи – це певна модель європейського способу життя, орієнтація на раціональний та помірковано консервативний розвиток. Раціональність «європейського», у сутності, завжди тяжіла до строгої систематизації, до проведення чітких зв'язків між категоріями та поняттями, якими оперує європеець у своїй діяльності.

Не винятковим об'єктом європейської раціональності є і її вища школа. На сьогодні академічна сфера буття «Старого світу» переживає період тотальних реформ, пов'язаних інтернаціоналізацією, лібералізацією діяльності навчальних суб'єктів, прагматизацією змісту освіти та науки тощо. У такому реформаційному контексті категорична ясність стає проблематичною та потребує додаткової уваги з боку дослідників та освітян. Саме тому питання класифікації європейської освіти досить часто зустрічається на сторінках новітніх наукових праць у галузі педагогіки, освітнього менеджменту, політики та філософії освіти.

Універсалізація сфери навчально-дослідницьких послуг, остаточне ствердження глобалізаційних тенденцій у стратегіях розвитку освіти та науки призводять до необхідності формування єдиної системи класифікації, що підходила б для усього різноманіття національних академічних систем. У такому контексті риторика політиків у науково-педагогічній галузі все більш тяжіє до пошуків оптимальних варіантів задля реалізації уніфікаційного проєкту європейської класифікації вищої освіти. Прийняття єдиної методології класифікації має підвищити загальне значення результатів освіти, документів, що їх підтвер-

джує, дасть змогу значно розширити ринок споживачів освітніх послуг та простір працевлаштування випускників.

Об'єднуюча роль єдиної класифікації вищої освіти, на думку більшості європейських освітян, діалектично поєднується з різноманіттям європейського освітнього ландшафту [7]. Домінуючий з цього приводу погляд стверджує, що чітка класифікація особливостей різних освітніх систем і суб'єктів в Європі не зашкодить їх ідентичності, навпаки, підкреслить їх самобутність, що привабить як місцевого, так і іноземного абітурієнта, а разом підвищить пластичність та якість отриманих знань.

Українська академічна спільнота досить давно обрала курс на європеїзацію. Зі вступом нашої освітньої системи в Болонський процес ми стали безпосередніми учасниками даного дискурсу, що в нашому випадку ще більше актуалізується з огляду на його суперечності з радянською університетською традицією та її рудиментами.

У зв'язку з цим можна констатувати надзвичайну *актуальність* досліджень, спрямованих на висвітлення головних проблем класифікації європейського освітнього ландшафту. Зокрема, у межах представленої роботи ми ставимо *за мету* проаналізувати соціально-філософські основи Болонської стратегії становлення універсальної класифікації вищої освіти.

Більшість із сучасних дослідників у галузі освітньої політики розглядає універсальну класифікацію у межах вищої освіти не як обмежуючу рамку діяльності навчальних закладів, а скоріше верифікацію адміністративно-політичного простору для різноманіття навчальних програм і профілів, що дасть змогу зробити диверсифікацію в освіті корисною та прибутковою. Як зазначають голландські дослідники феномену європейської вищої освіти Жерон Брістол і Франц ван Вут, створення чіткої системи класифікації є шляхом до прозорої академічної свободи. «Різноманітність європейської вищої освіти слід розглядати як одну з її основних переваг. Стверджуючи загалом, різноманітність системи вищої

освіти зростає в результаті збільшення різноманітності в умовах навколишнього середовища (зокрема, державно-політичних контекстах) і в збільшені різноманітності в нормах і цінностях, що відстоюються в установах системи. Різноманітність європейської вищої освіти буде прибутковою, якщо вищі навчальні заклади будуть мати можливість розробляти й визначати різноманітні місії та профілі. Крім того, різноманітність європейської вищої освіти буде рости, якщо вищі навчальні заклади Європи матимуть справу з різними контекстами політики, що будуть підтримувати відповідне розмаїття місій» [5, с. 57]. У цьому аспекті вагоме значення має поліцентричність сучасного освітнього дискурсу в Європі, тобто орієнтація на зіткнення різних політичних стратегій і цінностей. Гетерогенізація політичного фону європейської освіти буде сприяти диверсифікаційним процесам усередині системи, що дозволить вийти на новий рівень якості та доступності навчально-наукових послуг.

На даний момент відсутність чіткої загальноєвропейської класифікації змісту та результатів освіти призводить до суперечностей між тенденцією до урізноманітнення освітніх елементів та способом верифікації таких новоутворень. Диверсифікація має отримати чіткі критерії дескрипції, які б забезпечили добре розуміння спільних і відмінних ознак у послугах, що пропонуються для абітурієнтів та вимагаються від педагогічно-наукових кадрів. Саме в цьому аспекті є корисним поняття класу. Воно дозволить набрати різноманіттю освітніх новоутворень важливого політико-економічного значення. «Для того щоб спонукати розвиток такого різноманіття, необхідний інструмент, який би забезпечив нас можливістю описати це різноманіття. Це й є тим, що намагається впровадити Європейська класифікаційна система. Ціль Європейської класифікаційної системи вищих освітніх інституцій полягає у тому, аби надати ефективний засіб, який би дозволив різним групам стейкхолдерів дізнатися про інституційні місії та профілі європей-

ських освітніх інституцій» [5, с. 58]. Класифікація є інструментом, який спрямований на надання значущої та легкодоступної інформації про інституційне різноманіття у європейській системі вищої освіти. У цьому сенсі дана класифікація є засобом картографії європейського освітнього ландшафту. Вона є інструментом картування згаданих профілів європейських інститутів вищої освіти.

Існує також дискурс з приводу того, якою саме повинна бути орієнтація цієї класифікації. Зокрема, чії інтереси вона повинна відстоювати в першу чергу. Очевидним фактом є те, що система класифікації європейського освітнього ландшафту (ЄОЛ) мусить забезпечити інтереси користувачів та учасників цієї структури. Загалом із різноманіття стейкхолдерів освіти, для яких має бути розроблена відповідна система класифікації, можна виділити такі суб'єкти:

Студенти

Студенти зможуть краще визначити свої переваги щодо навчання у вищих навчальних закладах, а також зробити кращий вибір щодо отриманих навчальних програм і перспектив на ринку праці.

Вищі навчальні заклади

Вищі навчальні заклади зможуть краще розвивати свої місії і профілі і більш ефективно брати участь у партнерстві, тестуванні навчальних результатів та розширенні своїх інституційних мереж.

Бізнес і промисловість

Для бізнесу і промисловості, а також для інших організацій класифікація показує, які типи установ викликають особливий інтерес для них, сприяючи простішому створенню взаємних партнерських відносин і зміцненню зв'язків.

Політики

Політики в урядових та інших контекстах виграють від більш глибокого розуміння інституційної різноманітності. Національна, а тим більше європейська політика в галузі вищої освіти не може ґрунтуватися на «одновимірному» підході. Замість цього політик повинен бути адаптований

до різноманітності таким чином, щоб він мав змогу працювати найбільш ефективно щодо різних освітніх суб'єктів / об'єктів.

Дослідники та аналітики

Класифікація служить методологічним інструментом для дослідників, аналітиків та інших експертів. Вона сприятиме підвищенню точності в їх аналізі політики, міжнародних порівняльних дослідженнях та інституційних дослідженнях бенчмаркінгу.

Формування єдиної класифікаційної системи освіти в Європі сприятиме оптимальному процесу її модернізації. З одного боку, вона дозволить спростити діяльність суб'єктів освітнього дискурсу, а з іншого – забезпечить ясність критеріїв оцінки результатів і наслідків наукової та педагогічної активності.

Однак закономірним є й той факт, що створення та імплементація відповідної класифікації за негативних умов може призвести до насильницького тиску на освітню систему та академічну свободу [6] зокрема. У зв'язку з цим вкрай актуальним є формування фундаментальних принципів освітньої класифікації, які б змогли захистити як новітні, так і традиційні цінності національних систем навчання та науки. Серед таких основоположних принципів можна виділити такі:

1. *Класифікація має бути заснована на емпіричних даних.* У європейській класифікації вищі навчальні заклади повинні класифікуватися на основі емпіричних даних, а не на базі зручності регуляції чи політичних намірів та їх відмінностей.

2. *Класифікація повинна бути заснована на участі багатьох учасників і бути мультиперспективною.* Багатовимірність класифікації детермінується тим фактом, що класифікація повинна відображати погляди різних зацікавлених сторін. У зв'язку з цим має обиратися багатовимірний класифікаційний підхід, який дозволяє установам бути класифікованими за різними критеріями та рівнями.

3. *Класифікації можуть бути побудовані як ієрархічно, так і не ієрархічно.* У конструктивній європейській класифікації ви-

щої освіти не може бути ніякої ієрархії ні між вимірами, ні між категоріями в межах вимірювання. Слід, однак, зазначити, що будь-яка спроба класифікувати елементи не може запобігти ієрархії, пов'язаної з логічною інтерпретацією родових та видових понять.

4. *Класифікація має бути актуальною для всіх вищих навчальних закладів у Європі.* Це означає, що класифікація повинна бути впізнаваною і прикладною для всіх навчальних установ. Тим не менш, тільки акредитовані та / або національно визнані ВНЗ повинні мати право бути включеними в таку класифікацію. Це означає, що структура має бути пов'язана з європейською політикою щодо забезпечення освітньої якості, зокрема, Європейським реєстром забезпечення якості у вищій освіті (EQAR).

5. *Класифікація повинна мати описовий, а не наказовий характер.* Класифікація відображає фактичний профіль установи. Вона пропонує опис реальної ситуації в закладі, дає знання про розміри і показники, що відносяться до актуального стану у відповідній структурі. Вона не повинна ані судити, ані радити установам у тому, як організувати свою роботу.

6. *Класифікація заснована на надійних даних, що піддаються перевірці.* Важливо чітко визначити, які типи даних є релевантними для класифікації. Класифікації, засновані на суб'єктивних судженнях, є вкрай ситуативними та неточними. У процесі формування дієвої класифікаційної системи потрібно прагнути до якомога більш об'єктивних даних, що піддаються перевірці на основі спеціального верифікаційного методу.

7. *Класифікація повинна бути завбачливою щодо майбутніх новоутворень.* Із здійсненням певної класифікації є ризик, що дані, на яких вона ґрунтується, можуть дозріти швидко застаріти, а збір нової інформації може виявитися надто затратним. Саме тому класифікаційна модель повинна бути максимально стійкою до часових змін та просторових перетворень [5, с. 62–63].

Дотримання вищезазначених принци-

пів дозволить досягнути гнучкої, ефективної та ліберальної системи класифікації, що надасть європейському освітньому ландшафту інформаційної ясності та економічної конкурентності.

Проведення класифікацій дає досить якісну додаткову інформацію щодо світових тенденцій у розвитку вищої школи. Причому мова йде не лише про юридично визнанні класифікації, а й про «приватні», науково-умоглядні класифікації. Наприклад, досить цікавим є дослідження італійського науковця, статиста Моріса Тривенті, який застосував так звану кластерну класифікацію щодо освітніх систем та інституцій у промислово розвинутих країнах Нордичного, Англосаксонського, Північноамериканського та Континентального регіону. Унаслідок цієї операції, окрім низки цікавих статистичних даних, італієць зумів окреслити кілька тенденцій у розвитку освіти, що дають можливість прогнозувати вектор розвитку навчальних та наукових інституцій на найближчі кілька років.

На думку Тривенті, те, що представляє великий інтерес для сучасного аналітика в галузі освіти, – це можливість групування національних освітніх систем навколо однорідних кластерів. Причому утворені групи, найімовірніше, відображають більш широкі інституціональні, культурні та соціально-економічні подібності між промислово розвинутими країнами. Щобільше, вона дає змогу підсумувати декілька трансформацій, що характеризують сучасні системи вищої освіти, які, імовірно, будуть впливати на відповідні інституційні механізми в наступні кілька років. Зокрема, на даний момент спостерігається зростання залежно від поділу витрат на фінансування вищої освіти, збільшення рівня інституційної автономії академічних суб'єктів, зміни в системах підтримки студентів із збільшенням надання кредитів, а не грантів, а також змішання трендів стратифікації освітньої пропозиції [8, с. 59].

Окрім очевидних переваг, новітні мультимірні класифікації вищої освіти стикаються також з низкою труднощів. Ці

труднощі не є незламними, однак потребують додаткової уваги з боку теоретиків, що створюють подібні інформаційні структури. Німецький аналітик вищої освіти Френк Зейгель [11] зумів систематизувати відповідні ускладнення, що пов'язані з національною політикою.

- *Класифікації повинні ладнати з сучасним ростом національних систем вищої освіти.* Кількість університетів (і студентів) у європейських системах беззупинно зростає. Складність новоутворених систем не дозволяє різним сторонам педагогічного та наукового дискурсу бути в курсі всіх створених закладів. Необхідна додаткова структура, яка могла б описати закономірності приписування класів для ще не створених ВНЗ у межах різних систем вищої освіти. Класифікація може визначити (кількісні) критерії для досягнення такої структури, критерії, призначені для зменшення складності і для створення «легкодоступної» моделі майбутньої різноманітності. Розширення установ у багатьох країнах пов'язане зі створенням приватних ВНЗ. У східноєвропейських країнах, таких як Польща чи Чехія зокрема, здійснюється масифікація освітньої галузі з великою кількістю приватних університетів, що своєю чергою призводить до швидкого збільшення непрозорості в системі. Як наслідок, усе більше місцевих студентів виїжджають на навчання закордон, а вітчизняні заклади обслуговують іноземців. Класифікація має охоплювати приватний сектор і скласти повну картину національної системи з урахуванням різних місій і функцій державних та приватних установ.

- *Класифікації змушені задовольняти потреби вкрай різних груп зацікавлених сторін і водночас залишатися прозорими для громадськості.* Класифікації покликані інформувати студентів і потенційних партнерів про профіль університету, що дозволить останнім порівнювати профіль закладу з власними уподобаннями. Подекуди класифікація має навіть підштовхувати освітніх суб'єктів до вибору, над яким вони вагаються. Як наслідок, виникає вкрай

складне завдання універсального підходу для різних зацікавлених реципієнтів. Ці труднощі долаються завдяки можливості множинної інтерпретації однієї і тієї класифікаційної системи.

• *Класифікації повинні стимулювати різноманітність національних систем, зробивши їх прозорими, допомагати уникнути дорогого репутаційного гону.* Майже кожна країна в світі прагне мати принаймні один, або й більше, дослідницький університет «світового класу», який би був високо розташований у традиційних світових рейтингах і давав би можливість конкурувати за науково-дослідні фонди на міжнаціональному ринку, маючи визнаний «глобальний бренд» [7, с. 27]. Щоб домогтися такої мети, уряди зосереджують свої інвестиції на верхніх дослідницьких групах, на створенні дорогих інфраструктур тощо, причому часто без урахування того, що сусідні країни вже йдуть таким шляхом. Така репутаційна гонитва значно збільшує і без того високі витрати на освіту [10], що створює небезпеку руйнування системи різноманітності навчальних інституцій, їх профілів та цілей. Як наслідок, розвиваються відносини неповноцінності і почуття «другого класу» з огляду на академічну репутацію. Класифікація повинна робити різні цілі і завдання прозорими. Прозорість у даному випадку має допомогти урядам віднайти кілька різних способів досягти відмінного освітнього статусу. З класифікацією, яка здатна описати всі відповідні завдання вишу, стане легше слідувати різноманітним стратегіям і здобувати репутацію з різними видами діяльності [11, с. 82–83].

• *Класифікації мають реагувати на те, що класичні юридичні визначення типів вищих навчальних закладів більше не працюють достатньою мірою.* Класичні системи класифікації освітніх інституцій [1, с. 46] на разі не є ефективними, вони потребують більше багатовимірного адаптаційного погляду на сучасну освіту [4, с. 63–72]. Багатовимірний класифікаційний підхід є необхідним, оскільки, по-перше, дозволить виокремити подібності та відмінності в без ви-

ключення усіх вишах, юридичні типи яких можуть бути однаковими. По-друге, правовий статус ВНЗ визначається на момент створення інституту, але розвиток його продуктивності може призвести до ситуації, коли установа буде краще вписуватися в інший інституційний тип. По-третє, у ситуації міжнародної конкуренції стає важко працювати з традиційними великими юридичними типами тому, що різні країни будуть пропонувати різні ідеї про те, що певний тип, зокрема, означає [3, с. 152].

Становлення диференційованої класифікаційної системи європейського освітнього ландшафту є необхідним явищем, до якого має бути готовою й українська академічна спільнота [2, с. 42–45]. Наразі українська класифікаційна система не є настільки гнучкою та не відображає усіх особливостей, переваг і відмінностей різних вітчизняних ВНЗ. У зв'язку з цим виникає потреба в рецепції іноземного досвіду в класифікаційному питанні, яке є одним з центральних предметів обговорення у європейському освітньому просторі.

Отже, у межах представленого дослідження ми провели загальний теоретичний аналіз підстав, принципів, передумов і труднощів здійснення інституційної класифікації в освітньому ландшафті Європи. Формування єдиної системи класифікації в Європі продиктоване об'єктивною соціально-економічною необхідністю. Різноманіття освітніх інституцій наразі є однією з головних переваг на ринку педагогічно-наукових послуг, а створення новітньої багатовимірної системи класифікації дозволить підтримати якісне розмаїття закладів і профілів у межах відповідного освітнього ландшафту.

Мультивимірна класифікація освітніх інституцій повинна бути здійснена на фоні поліцентричного освітнього дискурсу, який зорієнтований на конструктивне зіткнення різних та багатьох політичних стратегій і цінностей. Гетерогенізація політичного фону європейської освіти має підтримати диверсифікаційні процеси всередині системи, що забезпечить вихід на вищий рівень

у якості та доступності наукових і навчальних послуг. Класифікація є засобом картографії європейського освітнього ландшафту, а отже, як і будь-яке інше картографування, вона повинна дотримуватися балансу між множиною інформативності та ясністю розуміння в очах усіх суб'єктів освітньої практики. У зв'язку з цим надзвичайно важливим є дотримання прагматичних принципів багатомірної класифікації, що вказують на об'єктивність,

багатозначність, ліберальність і гнучкість вихідної структури.

Водночас багатомірною класифікацією інституцій вищої освіти повинна бути готовою до подолання специфічних труднощів, пов'язаних з кількісною та якісною мінливістю національних освітніх систем, із суперечностями між класичним та новітнім підходом до академічного різноманіття, а також з розмаїттям учасників освітньої практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Іваниук І.** Освітня політика / І. Іваниук. – К. : Туксон, 2006. – 172 с.
2. **Касьянов Г.** Система освіти України 1990 – 2014 : аналітичний звіт / Г. Касьянов. – К. : Туксон, 2015. – 52 с.

REFERENCES

1. **Ivaniuk I.** Educational policy / Irina Ivaniuk. – K. : Tucson, 2006. – 172 p.
2. **Kasyanov G.** The educational system of Ukraine 1990 – 2014 : analytical Review / Georgiy Kasyanov. – K. : Tucson, 2015. – 52 p.
3. **Archer L.** Higher Education and Social Class / Louise Archer. – N-Y : "RoutledgeFalmer", 2003. – 227 p.
4. **Barnett R.** Higher Education: A Critical Business / Ronald Barnett. – B. : Open University Press, 1997. – 206 p.
5. **Bartelse J.** The European Higher Education Classification: Objectives and Concepts / Jeroen Bartelse, Frans van Vught // Mapping the Higher Education Landscape. – Twente : Springer, 2009. – P. 57–71.
6. **Beals R. A.** Classification and Pay Plans for Libraries in Institutions of Higher Education / Ralph A. Beals // The Library Quarterly. – Vol. 14, No. 2. – P. 178–179.
7. **Joughin G.** Assessment, Learning and Judgement in Higher Education / Gordon Joughin. – W. : Springer, 2009. – 233 p.
8. **Triventi M.** Higher education regimes: an empirical classification of higher education systems and its relationship with student accessibility / Moris Triventi // Qual Quant. – 2013. – Vol. 3, Issue 1. – P. 53–61.
9. **Van Vught F.** Diversity and Differentiation in Higher Education / Frans van Vught // Mapping the Higher Education Landscape. – Twente : Springer, 2009. – P. 1–17.
10. **Van Vught F.** Mission diversity and reputation in higher education. / Van Vught Frans // Higher Education Policy. – 2008. – 21(2). – P. 151–174.
11. **Ziegele F.** Classification of Higher Education Institutions: The European Case / Frank Ziegele // Pensamiento Educativo. – 2013. – Vol. 50 (1). – P. 76–95.